

Vidar Ringstad

SAMFUNNS

ØKONOMI

og økonomisk politikk
for turbulente tider

6. utgave

Kompendium for Høgskolen Kristiania

CAPELEN DAMM
AKADEMISK

Kapitteloversikt

- Kapittel 1 Hva er samfunnsøkonomi? 23
- Kapittel 2 Produksjon og produkttilbud 43
- Kapittel 3 Etterspørsel etter konsumgoder 59
- Kapittel 4 Grunnleggende markedsøkonomi 77
- Kapittel 5 Monopol, monopolistisk konkurranse og prisdiskriminering 105
- Kapittel 6 Litt om arbeidsmarkedet 121
- Kapittel 7 Usikkerhet og økonomisk risiko 139
- Kapittel 8 Litt spillteori 151
- Kapittel 9 Asymmetrisk informasjon 161
- Kapittel 10 Atferdsøkonomi 171
- Kapittel 11 Individ, kollektiv og den offentlige sektoren 195
- Kapittel 12 Skatter 221
- Kapittel 13 Kollektive goder og eksterne virkninger 237
- Kapittel 14 Offentlige investerings- og prissettingsbeslutninger 261
- Kapittel 15 Fattigdom, fordeling og fordelingspolitikk 277
- Kapittel 16 Nytte-kostnadsanalyse 303
- Kapittel 17 Makroøkonomi - en oversikt 331
- Kapittel 18 Nasjonalregnskapet 341
- Kapittel 19 Verdiskaping, vekst og velferd 351
- Kapittel 20 Innenlandsk etterspørsel 367
- Kapittel 21 Utenrikshandel 383
- Kapittel 22 Penger 399
- Kapittel 23 Valutamarkeder og valutakurser 411
- Kapittel 24 Inflasjon: Virkninger og årsaker 423
- Kapittel 25 Stabiliseringspolitikk 435
- Kapittel 26 Fra finanskrise til systemkrise? 461

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1. Hva er samfunnsøkonomi? 23

- 1.1 Ressurser og behov 24
- 1.2 Hvem sine behov er det egentlig snakk om? 28
- 1.3 Forvalteransvar 29
- 1.4 Betydningen av *knappe* ressurser 30
- 1.5 Koblinger mellom ressurser og behov 33
- 1.6 Realøkonomi og finansøkonomi 35
- 1.7 Institusjoner og økonomisk system 37
- 1.8 Økonomiske modeller 38
- 1.9 Hovedstrukturen i boka 39

Kapittel 2. Produksjon og produkttilbud 43

- 2.1 Modellen - «kartet» - vi bruker 44
- 2.2 Kostnader og kostnadsbegreper 45
- 2.3 Fortjenestemaksimering 47
- 2.4 Produkttilbud 52

Vedlegg: Tofaktortilfellet og optimale faktorkombinasjoner 54

Kapittel 3. Etterspørsel etter konsumgoder 59

- 3.1 Modellen - «kartet» - vi bruker 60
- 3.2 Betalingsvillighet, konsumentoverskudd og konsumeretterspørsel 61
- 3.3 Årsaker til endringer i konsumeretterspørselen 64
 - Virkninger av behovsendringer 64
 - Virkninger av endringer i prisene på andre goder 65
 - Virkninger av inntektsendringer 65
- 3.4 Litt om etterspørselsetlastisiteter 65
 - Egenpriselastisitet 66
 - Krysspriselastisitet 68
 - Inntektselastisitet 69
- 3.5 Eksempler på spesielle fenomener i konsumeretterspørselen 70
 - Bandwagon-effekten 71
 - Snobb-effekten 71

Veblen-effekten 71

Giffen-gode 72

Vedlegg: Togodetifellet og optimale godekombinasjoner 72

Kapittel 4. Grunnleggende markedsøkonomi 77

- 4.1 Hvorfor står markedsøkonomien så sentralt i faget? 78
- 4.2 Det enkle markedsskjemaet 79
- 4.3 Årsaker til og virkninger av skift i tilbud og etterspørsel 83
- 4.4 Eksempler på bruk av enkle markedsskjemaer: Prisregulering av melkemarkedet 86
- 4.5 Markedsøkonomi og samfunnsøkonomi 88
- 4.6 Informasjonskostnader, transaksjonskostnader og mellomledd i markedet 98
- 4.7 Markedsøkonomien som samfunnsøkonomisk organisasjonsform 100

Kapittel 5. Monopol, monopolistisk konkurranse og prisdiskriminering 105

- 5.1 Monopol 106
 - Årsaker til monopol 106
 - Samfunnsøkonomiske virkninger av monopol 107
 - Offentlige tiltak mot monopol 112
 - Kartelldannelsers ytre og indre fiender 114
- 5.2 Monopolistisk konkurranse 115
- 5.3 Prisdiskriminering 117

Kapittel 6. Litt om arbeidsmarkedet 121

- 6.1 Særtrekk ved arbeidsmarkedet 122
- 6.2 Samfunnsøkonomiske virkninger av store aktører i arbeidsmarkedet 123
- 6.3 Arbeidsløshet 129

INNHALDSFORTEGNELSE

- 6.4 **Arbeidsmarkedspolitikk** 135
Institusjonelle forhold i det norske arbeidsmarkedet 135
Arbeidsmarkedstiltak 136
- Kapittel 7. Usikkerhet og økonomisk risiko** 139
- 7.1 **Noen sentrale begreper** 140
- 7.2 **Risikopreferanser** 142
- 7.3 **Hvordan redusere risiko?** 144
Risikospredning 144
Forsikringsordninger 147
Betydningen av informasjon 147
Andre risikoreduserende tiltak 148
- 7.4 **Radikal usikkerhet og subjektive sannsynligheter** 149
- Kapittel 8. Litt spillteori** 151
- 8.1 **Fangens dilemma** 152
- 8.2 **Kartellsamarbeid** 153
- 8.3 **Betydningen av informasjon og usikkerhet** 154
- 8.4 **Dilemmasituasjoner som turbo i produkt- og teknologiutviklingen** 156
- 8.5 **Like for like: En robust strategi ved gjentatte spill** 159
- Kapittel 9. Asymmetrisk informasjon** 161
- 9.1 **Eksempler på asymmetrisk informasjon** 162
- 9.2 **Forsikringsmarkeder, ugunstig utvalg og atferdsrisiko** 164
- 9.3 **Litt prinsipal-agent-teori** 165
- 9.4 **Signalisering, unnasluntring og effektivitetslønn** 166
- 9.5 **Asymmetrisk informasjon og statistisk diskriminering** 169
- Kapittel 10. Atferdsøkonomi** 171
- 10.1 **Hva er atferdsøkonomi?** 172
- 10.2 **Heuristikk og kognitive skjevheter** 175
Logiske feilslutninger 175
Feilvurdering av sannsynligheter 176
Tapsaversjon 179
Mental regnskapsføring 181
Innramming 182
Betydningen av basialternativ 184
Forankring og justering 185
Bekreftelsesskjevhet 185
- 10.3 **Rettferdighet, tillit og sanksjoner** 186
- 10.4 **Irrasjonelt overmot og kollektiv rasjonalitet** 188
- 10.5 **Atferdsøkonomi og evolusjonsøkonomi** 192
- Kapittel 11. Individ, kollektiv og den offentlige sektoren** 195
- 11.1 **Grunnlaget for kollektive handlinger** 196
Hvorfor samarbeider mennesker? 196
Kollektiv atferd og samfunnsøkonomi 196
Individ, kollektiv og lovgivning 197
- 11.2 **Kollektive beslutninger** 200
Preferanser og politikere 200
Avstemningsparadokset 201
Medianvelgerteoremet 202
Stemmehandel 203
Det politiske marked 204
Byråkratifatferd 207
Lobbyvirksomhet og tilkarringsvirksomhet 208
Jerntriangler 209
Korrupsjon 210
- 11.3 **Betydningen av gode kollektive institusjoner** 211
- 11.4 **Den offentlige sektorens struktur, omfang og vekst** 212
- 11.5 **De tre hovedoppgavene til den offentlige sektoren** 216
- Kapittel 12. Skatter** 221
- 12.1 **Litt om det norske skattesystemet** 222
- 12.2 **Tre sentrale spørsmål** 223
Hvorfor har vi skatter? 223
Hvorfor er skattesystemet så komplisert? 223
Hva kjennetegner et godt skattesystem? 224
- 12.3 **Effektivitets- og fordelingsvirkninger av beskatning** 226
- 12.4 **Eksempel på en inntektsskatt** 228
- 12.5 **Betydningen av et bredt skattegrunnlag** 230
- 12.6 **Virkninger av beskatning i tilfelle ufullkommen konkurranse** 232
- 12.7 **Skatteplanlegging og skatteunndragelse** 233
- Kapittel 13. Kollektive goder og eksterne virkninger** 237
- 13.1 **Kollektive goder** 238
Hva kjennetegner kollektive goder? 238
Litt om blandede goder 239
Optimal dimensjonering av et kollektivt gode 241
Majoritetsavgjørelser i forbindelse med dimensjonering av et kollektivt gode 246

- 13.2 Eksterne virkninger 248
 - Hva er eksterne virkninger? 248
 - Effektivitetstap ved eksterne virkninger 251
- 13.3 Metoder for korreksjon av eksterne virkninger 253
 - Offentlig produksjon 254
 - Miljøavgifter 254
 - Kvoter 256
- 13.4 Litt om eksterne virkninger og monopol 258

Kapittel 14. Offentlige investerings- og prissettingsbeslutninger 261

- 14.1 Store faste kostnader 262
- 14.2 Goder med opphøringsproblemer 264
- 14.3 Kjøprising 267
- 14.4 Goder med store positive eksterne virkninger 268
 - Utdanning 268
 - Helsetjenester 271
- 14.5 Eksempel på styringssvikt 273

Kapittel 15. Fattigdom, fordeling og fordelingspolitikk 277

- 15.1 Innledning 278
- 15.2 Hvorfor er fattigdom et problem? 279
- 15.3 Årsaker til fattigdom 280
 - Kunnskapskapitalens betydning 280
 - Helse- og hygieneproblemer 281
 - Atferd og fattigdom 282
 - Arbeidsmarkedssvikt 282
 - Migrasjon 284
 - Svak sosial mobilitet 284
 - Fattige som byttedyr 286
 - Styringssvikt 288
- 15.4 Kan fattigdomsproblemet løses? 291
- 15.5 Norsk fordelingspolitikk 292
 - Minstelønnsordninger 292
 - Inntekts- og formuesskatter og overføringer 294
- 15.6 Mulige bivirkninger av fordelingspolitikken 299
 - Asymmetrisk informasjon og atferdsrisiko i helse- og trygdesystemet 299
 - Arbeidsløshets- og fattigdomsfeller 299

Kapittel 16. Nytte-kostnadsanalyse 303

- 16.1 Hva er nytte-kostnadsanalyse? 304
- 16.2 Tidsdimensjonen i nytte-kostnadsanalyser 306
- 16.3 Kalkulasjonspriser 308
 - Kalkulasjonspriser når markedsprisene er «feil» 308
 - Kalkulasjonspriser når markeder ikke eksisterer 310

- 16.4 Skal effektivitetstapet ved beskatning regnes med? 315
- 16.5 Litt om alternative og komplementære prosjekter 316
- 16.6 Usikkerhet og følsomhetsanalyse 316
- 16.7 Fordelingsvirkninger 318
- 16.8 Ugjenkallelige kostnader og prosjektmanipulering 319
- Vedlegg: Eksempel på bruk av nytte-kostnadsanalyse 320

Kapittel 17. Makroøkonomi – en oversikt 331

- 17.1 Hvorfor makroøkonomi? 332
- 17.2 De fire sentrale saksområdene 334

Kapittel 18. Nasjonalregnskapet 341

- 18.1 Hva er nasjonalregnskapet? 342
- 18.2 Tilgang på og bruk av varer og tjenester 343
- 18.3 Utenriksregnskapet 345
- 18.4 Sammensetning og bruk av inntekter 347
- 18.5 Litt om økonomiske indekser 348

Kapittel 19. Verdiskaping, vekst og velferd 351

- 19.1 Innledning 352
- 19.2 Produkttilbud på kort sikt 352
- 19.3 Likevekt i produktmarkedet på kort sikt 354
- 19.4 Økonomisk vekst 356
- 19.5 Nasjonalproduktet som velferdsmål 359
- 19.6 Er vekst nødvendig for økt velferd? 364
- 19.7 Den nordiske modellen 364

Kapittel 20. Innenlandsk etterspørsel 367

- 20.1 Privat konsumetterspørsel 368
 - Inntekt, konsum og sparing 368
 - Disponibel inntekt og konsum 368
 - Varige konsumgoder 369
 - Endring i inntektsfordeling 370
 - Livsinntekt, konsum, sparing og formue 370
- 20.2 Etterspørsel etter ny realkapital 372
- 20.3 Samspill mellom investerings- og konsumetterspørsel 373
- Vedlegg: Utleddning av investeringsfunksjonen 379

Kapittel 21. Utenrikshandel 383

- 21.1 Innledning 384
- 21.2 Utenrikshandel for et lite land 385
- 21.3 Hva bestemmer eksport og import? 389
- 21.4 Fordelingsvirkninger av utenrikshandel 392

INNHOLDSFORTEGNELSE

- 21.5 Institusjonelle rammer for internasjonal handel 394
 - Globale institusjoner 394
 - Økonomisk samarbeid i Europa 395
 - Interregionale handelsavtaler 396
- Kapittel 22. Penger 399**
 - 22.1 Hva er penger? 400
 - 22.2 Tilgang på og tilbud av penger 403
 - 22.3 Etterspørsel etter penger 406
 - 22.4 Pengemarkedet 407
- Kapittel 23. Valutamarkeder og valutakurser 411**
 - 23.1 Valutamarked og kursdannelse 412
 - 23.2 Virkninger av endringer i det internasjonale prisnivået 415
 - 23.3 Renteforskjeller og internasjonale kapitaltransaksjoner 416
 - 23.4 Forventningenes rolle 418
 - 23.5 Litt om den norske kurspolitikken 419
- Kapittel 24. Inflasjon: Virkninger og årsaker 423**
 - 24.1 Hva er inflasjon? 424
 - 24.2 Hvorfor er inflasjon et problem? 425
 - 24.3 Årsaker til inflasjon 427
 - Pengemengdens rolle 427
 - Etterspørsels- og kostnadsinflasjon 428
- Kapittel 25. Stabiliseringspolitikk 435**
 - 25.1 Stabiliseringspolitiske målsettinger 436
 - 25.2 En enkel stabiliseringspolitisk modell 436
 - 25.3 Pengepolitikken i dag 443
 - 25.4 Stabiliseringspolitiske utfordringer av petroleumssektoren 449
- 25.5 Destabiliserings- og stabiliseringspolitikk de siste 50 år 452
 - Konjunkturer, teorigrunnlag og stabiliseringspolitikk 452
 - Avvikling av lavrentepolitikken 456
 - Utviklingen fram mot finanskrisen 458
- Kapittel 26. Fra finanskrise til systemkrise? 461**
 - 26.1 Nå har vi fasiten 462
 - 26.2 Utløsende faktorer 463
 - Boblesprekk i boligmarkedet 463
 - Bankpengesystemets skjørhet 464
 - Betydningen av atferdsrisiko 465
 - Lobby- og tilkarringsvirksomhet 466
 - Markedsfundamentalisme 469
 - 26.3 Sentrale elementer i krisens forløp 470
 - Konsumentatferd: Spareparadokset 470
 - Finanspolitikk og flytting av finansielle ubalanser 472
 - Automatisk stabilisering og destabilisering 474
 - 26.4 Ettervirkningene 475
 - Likviditetsfeller og deflasjonstendenser 475
 - Krisen og veksten i den offentlige sektoren 476
 - Bobler og kriser som fattigdomsgenererende mekanisme 478
 - 26.5 Et stabiliseringspolitisk system ved veis ende? 478
- Oversikt og omtale av sentrale begreper 481**
- Referanser 523**
- Saksregister 533**
- Personregister 543**

Figuroversikt

1.1	Eksempel på en produksjonsmulighetskurve	31
1.2	Betydningen av teknologiske og organisatoriske forbedringer	33
1.3	Et koblings skjema mellom ressurser og behov	34
1.4	Hovedtyper av transaksjoner mellom bedrifter og husholdninger	37
2.1	Enhets- og grensekostnader for en stolprodusent	48
2.2	Virkninger av kostnadsendringer	53
2.3	Utleddning av optimale faktorkombinasjoner	55
2.4	Virkningene på faktorbruken av økt pris på arbeidskraft	56
3.1	Marginal betalingsvillighet og konsumentoverskudd	62
3.2	Egenpriselasiteteten langs en lineær etterspørselsfunksjon	67
3.3	Egenpriselasiteteter for etterspørselsfunksjoner med ulik helning i en avgrenset del av pris-mengdediagrammet	67
3.4	Eksempel på indifferenskart	73
3.5	Husholdningens valg av godekombinasjon	74
3.6	Virkningene på etterspørselen av en prisoppgang på mat	75
4.1	Eksempel på en tilbudsfunksjon for lettmelk for et meieri	80
4.2	Eksempel på en etterspørselsfunksjon etter lettmelk for en husholdning	80
4.3	Likevektsdannelsen i et marked for lettmelk	82
4.4	Virkninger av et skift i tilbudet av lettmelk	85
4.5	Virkninger av et skift i etterspørselen etter lettmelk	85
4.6	Virkninger av en minstepris	87
4.7	Virkninger av en maksimalpris	88
4.8	Betalingsvilligheten i et marked	89
4.9	Alternativkostnader i et marked	91
4.10	Betalingsvillighet, alternativkostnader og samfunnsøkonomisk overskudd	92
4.11	Effektivitet i konsumet	93
4.12	Effektivitet i produksjonen	95
4.13	Sammensetningen av samfunnsøkonomisk overskudd i markedet	97

FIGUROVERSIKT

5.1	Markeds- og samfunnsøkonomiske virkninger av monopol	110
5.2	Variasjon i bruttomargin gjennom uken i det norske drivstoffmarkedet i årene 2012–2014	113
5.3	Monopol og monopolistisk konkurranse	116
5.4	Et eksempel på prisdiskriminering av 1. grad	118
5.5	Eksempel på prisdiskriminering av 3. grad	120
6.1	Likevektsdannelse i arbeidsmarkedet uten organisasjoner	124
6.2	Virkningene av en fagforening som utnytter sin monopolstilling	126
6.3	Virkningene av en arbeidsgiversammenslutning som utnytter sin monoposonimakt	127
6.4	Bilateralt monopol i arbeidsmarkedet	129
6.5	Klassifikasjon av befolkningen i et land etter arbeidsmarkedsstatus	131
6.6	Beveridge-kurver for Norge 1980–2010	134
7.1	Avkastning på 10-årige statsobligasjoner i utvalgte EU-land i perioden januar 2010–januar 2011	143
9.1	Virkningen av effektivitetslønn i arbeidsmarkedet	168
10.1	Eksempel på verdifunksjon	180
11.1	«Naiv» skisse av grunnlaget for praktisk-politiske tiltak i et demokrati	201
11.2	Skjematisk framstilling av de krefter som påvirker utformingen av praktisk-politiske tiltak	206
11.3	Strukturen i den offentlige sektoren	212
11.4	Offentlige inntekter i Storbritannia og USA i prosent av bruttonasjonalproduktet	215
11.5	Kobling mellom offentlige virkemidler og velferd	218
12.1	Markeds- og samfunnsøkonomiske virkninger av en stykkavgift på et konsumgode	227
12.2	Virkninger av en lønnskatt	229
12.3	Virkningene av en økning i en avgiftssats	231
12.4	Virkningene av en avgift i tilfelle monopol	233
13.1	Eksempler på rent private, rent kollektive og ulike typer blandede gode	240
13.2	Utleddning av marginal betalingsvillighet i markedet for et privat gode	242
13.3	Utleddning av samlet marginal betalingsvillighet for et kollektivt gode	242
13.4	Optimal dimensjonering av et kollektivt gode	244
13.5	Dimensjonering av et kollektivt gode ved flertallsvedtak	247
13.6	Eksempel med negativ ekstern virkning	251
13.7	Optimal miljøavgift i tilfellet med konstante marginale eksterne virkninger	255
13.8	Bruk av produksjonskvoter i forbindelse med forurensninger	257
13.9	Virkninger av kartell i tilfellet med eksterne virkninger	260
14.1	Betalingsvillighet og alternativkostnader for et vannverk	264
14.2	Bruk av en veistrekning med opphopningsproblemer	265
14.3	Eksempel på køprising for en vei med rushtrafikkproblemer	267
14.4	Virkning av utdanning på livsinntektsprofilen	270

14.5	Eksempel på marginal betalingsvillighet og marginale alternativkostnader for hjerteoperasjoner	272
14.6	Marginal betalingsvillighet og marginale alternativkostnader for forestillinger i et operahus	274
14.7	Eksempel på kulturbyråkratitilpasning og alliansetilpasning for et operahus	275
15.1	Virkninger av minstelønn	293
15.2	Virkninger av minstelønn i et arbeidsmarked med monopsoni	294
15.3	Lorenz-kurve for inntektsfordelingen etter skatt for husholdninger 1986 og 2006	296
15.4	Utviklingen i Gini-koeffisienten for inntekt etter skatter og overføringer for utvalgte OECD-land 1985–2013	297
16.1	Kalkulasjonspris i tilfelle monopol i et faktormarked	309
16.2	Kalkulasjonslønn og alternativkostnader i tilfelle arbeidsløshet	310
16.3	Kart over det aktuelle området	321
17.1	Vekstrater for bruttonasjonalproduktet 1919–2015	334
17.2	Vekst (i prosent) i bruttonasjonalproduktet 1980–2015	338
17.3	Arbeidsløshet i prosent av arbeidsstyrken 1980–2015	339
17.4	Prisstigning i prosent 1980–2015	339
17.5	Driftsregnskapet overfor utlandet 1970–2012	340
19.1	En kortsiktig makro-tilbudsfunksjon	354
19.2	Likevekt i produktmarkedet på kort sikt	355
19.3	Endringer i den kortsiktige tilbudsfunksjonen pga. økt produksjonskapasitet	357
20.1	Eksempel på lineær konsumfunksjon basert på data for Norge for perioden 1978–2009	369
20.2	Typiske livsløpsprofiler for konsum og inntekt	371
20.3	Eksempel på en investeringsfunksjon	373
20.4	Kausalstrukturen i en enkel multiplikatormodell	374
20.5	Multiplikatorvirkninger overført til et markedsskjema for nasjonalproduktet	378
20.6	Tilnærmet sammenheng mellom rentenivå og investeringsbeløp. Et talleksempel.	381
21.1	Markedsskjema for utekonkurrerende næringer	387
21.2	Markedsskjema for hjemmekonkurrerende næringer	388
21.3	Virkninger på eksporten av en økning i verdensmarkedsprisen (regnet i norske kroner) for utekonkurrerende næringer	389
21.4	Virkningene på eksporten av en inntektsøkning	390
21.5	Virkningene på eksporten av en økning i det innenlandske pris- og kostnadsnivået	391
22.1	Kausalskjema som viser hvordan bankpenger blir skapt	404
22.2	Pengemengde og rentenivå	407
22.3	Virkninger av endring i etterspørselen etter penger	408
23.1	Eksport og valutakurs	413
23.2	Import og valutakurs	414
23.3	Likevekt i valutamarkedet	415

FIGUROVERSIKT

23.4	Virksomheter av en økning i det internasjonale prisnivået	416
23.5	Virksomheter av en nedgang i det innenlandske rentenivået i forhold til utlandet	417
24.1	Eksempel på etterspørselsinflasjon	430
24.2	Virksomheter av økte råvarekostnader, økte avgifter eller et lønnsjokk	432
25.1	Virksomheter av økt etterspørsel i en situasjon med stor arbeidsløshet	437
25.2	Kausalskjema for modellen	439
25.3	Koblinger mellom rente og inflasjon	444
25.4	Virksomheter av en renteøkning som nøytraliserer prisvirksomheter av en kostnadsøkning	447
25.5	Oljeprisutviklingen 1970–2015 (Brent-nordsjøolje, USD pr. fat, årsgjennomsnitt)	449
25.6	Kostnader og grunnrente i petroleumssektoren i milliarder kr	450
25.7	Eksempel på en Phillips-kurve	454
25.8	Phillips-krøller for Norge for perioden 1972–2002	455
25.9	Virksomheter på pengemarkedet ved avviking av en lavrentepolitikk	457

Tabelloversikt

2.1	Grenseinntekt, grensekostnader og fortjeneste for en stolprodusent	51
3.1	Bregnede etterspørselastisiteter for kulturgoder*	69
3.2	Endringer i budsjettandeler for norske husholdninger i en 45-årsperiode	70
6.1	Arbeidsløshet i prosent, utvalgte år 1985–2015 etter ulike kilder	132
7.1	Fortjeneste for en motebedrift ved salg i ett marked	145
7.2	Fortjeneste for en motebedrift ved å dele salget på to markeder	145
7.3	Fortjeneste for en feriebutikk ved å satse på to væravhengige produkter i stedet for ett	145
8.1	Eksempel på fangens dilemma	152
8.2	Eksempel på gevinst ved kartellsamarbeid mellom to forsikringsselskap	154
8.3	Spillsituasjon i forbindelse med en reklamekampanje	154
8.4	Reklamekampanjer når kampanjekostnadene er ulike	155
8.5	En spillsituasjon der usikkerhet og tidsperspektiv kan ha betydning	155
8.6	Valg mellom utvikling av en ny modell eller ikke for to bilprodusenter	157
8.7	To produsenter av en ny flytype med store utviklingskostnader	158
8.8	To produsenter av en ny flytype der den ene får subsidier	158
8.9	Eksempel på dilemmasituasjon for to bensinstasjoner i et lokalt marked	159
10.1	Eksempel på ultimatum-spill	187
10.2	Eksempler på privat/kollektiv rasjonalitet/irrasjonalitet	192
11.1	Eksempel på to bønder som inngår avtale om ikke å stjele av avlingen til hverandre	199
11.2	Tre politikeres rangering av alternative utfall av en sak	201
11.3	Bevilgning til forsvarsformål. Illustrasjon av en medianvelgersituasjon	202
11.4	Talleksempel der to saker kan vedtas ved stemmehandel og dette medfører en samfunnsøkonomisk gevinst	204
11.5	Talleksempel der to saker kan vedtas ved stemmehandel og dette medfører et samfunnsøkonomisk tap	204
11.6	Talleksempel der to saker kan stoppes ved stemmehandel og dette hindrer et samfunnsøkonomisk tap	204

TABELLOVERSIKT

12.1	Offentlig forvaltning: Skatter og overføringer 2011-2015 i mrd. kr og som prosentandel av bruttonasjonalproduktet (i parentes)	222
12.2	Effektivitetstap ved avgiftsøkning	230
13.1	Eksempler på positive eksterne virkninger	248
13.2	Eksempler på negative eksterne virkninger	249
16.1	Eksempel med nytte- og kostnadsvirkninger av et forbud mot ikke-nedbrytbare sprøytemidler som forurenses grunnvann	307
16.2	Eksempel på følsomhetsanalyse i forbindelse med en nytte-kostnadskalkyle	317
16.3	Eksempler på nyskapt trafikk når broen avløser ferjesamband. Prosent i forhold til trafikken på ferja	323
16.4	Vurdering av reisetidsgevinster. Kr/kjøretøytid	324
16.5	Kjennetegn ved de ulike strekningene. Reisetid, ulykkesfrekvens og bildriftskostnader	325
16.6	Nåverdi av positive og negative virkninger. Mill. kroner	327
16.7	Nåverdi av positive og negative virkninger ved ulike kalkulasjonsrenter. Mill. kroner. Tidshorisont 40 år	329
18.1	Nasjonalproduktet etter anvendelse 2012-2015 i mrd. kr	344
18.2	Driftsregnskapet overfor utlandet 2012-2015, i mrd. kr	346
18.3	Sammensetning og anvendelse av disponibel inntekt 2012-2015, i mrd. kr	347
18.4	Et eksempel med budsjettandeler og prisrater for to konsumgoder	348
19.1	Betydningen av arbeidskraft, realkapital og «andre faktorer» for den økonomiske veksten i Norge i perioden 1949-1990	357
20.1	Talleksempel som viser multiplikatorvirkningene av en investeringsøkning	375
20.2	Antatt sammenheng mellom antall maskiner planlagt anskaffet og årlig nettoavkastning til den siste maskinen	380
20.3	Sammenheng mellom rentesats og nåverdi av en krone utbetalt i slutten av hvert år i 10 år	380
21.1	Samfunnsøkonomiske virkninger av overgang fra autarki til frihandel	388
22.1	Sammensetningen av pengemengden i publikumssektoren ved utgangen av juli 2016 (i mrd. kr)	402
22.2	Talleksempel som illustrerer hvordan bankpenger blir skapt	405
25.1	Virkninger av stabiliseringspolitiske virkemidler	439

Boksoversikt

1.1	Adam Smith (1723-1790)	25
1.2	Maslows behovspyramide	27
1.3	Hvorfor er økonomer noen ganger uenige?	39
1.4	Ragnar Frisch (1895-1973)	40
3.1	Elastisiteter og samfunnsøkonomi	68
3.2	Etterspørselastisiteter for kulturgoder	69
3.3	Thorstein Veblen (1857-1929)	71
5.1	Konkurransetilsynet griper inn i drivstoffmarkedet	113
6.1	Motmakt i arbeidsmarkedet	130
6.2	Hovedavtalen mellom NHO og LO	136
7.1	Trygve Haavelmo (1911-1999)	141
7.2	Risikopremie og europeiske gjeldsproblemer etter finanskrisen	143
7.3	John M. Keynes, Frank Knight, Mervyn King og radikal usikkerhet	149
9.1	George Akerlof og asymmetrisk informasjon	162
10.1	Daniel Kahneman (1934-)	173
10.2	Keynes' <i>animal spirits</i>	192
11.1	Platon (ca. 428-348 f. Kr.) om bakgrunnen for lovgivning	198
11.2	Platon (ca. 428- 348 f.Kr.) om tilkarringsvirksomhet	209
11.3	President Eisenhowers advarsel mot jerntriangleret i det militær-industrielle komplekset	210
11.4	Sentrale kilder om den offentlige sektoren	213
11.5	Riksrevisjonen	219
12.1	Transocean-saken	234
12.2	<i>LuxLeaks</i> , <i>SwissLeaks</i> og <i>Panama Papers</i>	236
13.1	Internasjonale kollektive goder og gratispassasjerproblemet	246
13.2	Subsidiering av klimaødeleggende forurensninger	256
13.3	Rapport fra grønn skattekommissjon (NOU 2015:15)	259

BOKSOVERSIKT

15.1	Adam Smith og fellesskapets rolle i utdanningssammenheng	281
15.2	Italienske tomatprodukter på markedet i Accra	290
19.1	Er Afrika egentlig fattig?	362
19.2	Er produktivitetsveksten redusert i senere tid?	363
21.1	Hvorfor regner vi valutakursen som NOK/utenlandsk pengeenhet?	386
21.2	Goldman Sachs og Hellas	397
21.3	Særinteresser, makt og handelspolitikk	398
22.1	De eldste pengesystemene	401
25.1	John M. Keynes (1883-1946)	443
25.2	Finn Kydland (1943-)	448
25.3	Hollandsk syke	451
26.1	<i>Minsky-moment</i>	462
26.2	<i>Too big to jail</i>	468